

О НАТПИСУ ЦАРА САМУИЛА.

О натпису цара Самуила из 992.—993. г., који је био некада узидан у цркви села Германа на Малом Преспанском језеру, писало се много и то са језичне, палеографске и опште историске стране. Проучавали су га у главном Т. Ј. Успенскиј¹⁾, Т. Д. Флоринскиј, Л. Милетич, К. Јиречек, В. Јагић, Ј. Иванов и В. Златарски. — Њиховим опажањима додајем у овом прилогу неке примедбе о палеографској и формалној страни натписа.

† В І Н Н А ѡ Т І Ч А Н С Ъ
 Н Н А Н С Т А Г О А О У Х А А
 7 2 С А М О Н П Т Р А Б Ъ Б Ж
 П О Л А Г А Х П А М А Т Ъ
 Ѣ Н Н А Т Е Р Н Н Б Р А Т
 А І С Р Ъ С Т Ъ Х Ъ С Н
 Н М Е М А О У С Ъ П Ъ Ш
 І С О А Р А Б Ъ Б Ж Н
 Ъ А А В А Њ Н А П Н С А
 А Ъ Т О О Т Ъ С Ъ Т В С
 У Ъ : Ф А Н Н Ъ А Н

Натпис, који представља неке врсте спомен-плочу цара Самуила његову оцу Николи, мајци Рипсимији и брату Давиду, гласи: † кѣ имѧ отѣца и сѣ ѿна и сѣаго доуѣа а|зѣ самонѣ рѧбѣ бж(н)|полагѣ памѧтѣ (штѣц)|ѣ и матерн и брат(ѣ|н)а крѣтѣхѣ ин(хѣ)|имена оуѣпѣш(нхѣ нн)|кола рѧбѣ бжн (риѣими)|ѣ даѣдѣ напѣа (сѧ кѣ)|лѣто отѣ сѣтѣко(рениѣ миро)|у сѣ.: ѣ ѧ. инѣди(кѣа ѣ).

¹⁾ О. И. Успенскій, Надпись царя Самуила; Т. Д. Флоринскій, Нѣсколко замѣчаній о надпису царя Самуила; Л. Милетичъ, Кѣмѣ Самуиловия надпись отѣ 993 година (Извѣстія Русс. Археол. Института въ Константинополѣ, IV, 1899, 1—20), — Jireček-Jagić, Die cyrillische

Појава натписа као таквог не би била сама по себи ништа необично. На овом подручју има у том погледу читава епиграфска традиција, све од грчких натписа, из доба кнеза Омортага и кнеза Маламира из 9. века.¹⁾ Из доба цара Симеона сачуван је 6412 (=903—904) годином датирани грчки натпис на пограничном стубу код села Нариса (22 км сев. од Солуна²⁾). Белешка краће легенде св. Климента, да се налазе у Кефалинији односно Главиници [ἐν τῇ Κεφαλυνίᾳ] камени стубови из доба св. Климента с натписом, који говори о уважању хришћанства код јужних балканских Словена, добила је потврду у натпису из доба кнеза Бориса-Михаила, датираном са г. 6374 (=865—866) и пронађеном за време великог рата у југозападној Албанији.³⁾ Само су ови натписи, на стубовима и онај код Солуна, редиговани на грчком језику. Најстарији сачувани, на словенском језику редиговани натпис, јесте тек натпис цара Самуила. Као епиграфски споменик он одржава, у погледу садржаја и графике, континуитет са иначе познатим у камен урезаним грчким натписима 9. и 10. века са истог географског подручја.

О *палеографској сфери* натписа, нарочито о зависности ћирилске графике од грчке, писао је Милетич, а највише Јагић.⁴⁾ По Јагићу облици слова *α β γ δ ε ζ η θ ι κ λ μ ν ξ ο π ρ σ τ*, исти су као и савремених им грчких унциалних слова и то њиховог усправног округлог типа, а не шиљасто-овалног, према десној страни нагнутог, који у најстаријим ћирилским споменицима јужнословенске провинције није редак. Слово *ϑ* преузето је из грчког алфабета (*ου*). Слово *ν* у седмом ретку изгледа, по Јагићу, као да је писано погледом на грчки минускулни *ν*.

Овим палеографским опажањима додао бих још неке примедбе. — Тврд материјал, на коме је урезан натпис, утицао је несумњиво на облик неких слова, која због тога показују, у извесном погледу, нешто неспретнији и углатији дуктус него савремено им грчко унциално писмо на пергаменту (прим. *α* на крају другог ретка, даље *κ ζ χ ι ω*, донекле и *δ κ λ ρ*).⁵⁾ Нека слова, као *ι* и *ε*, урезана су на изменце у широкој и уској форми. Ово можемо приписати утицају графике грчког унциалног писма из друге половине 10. века, где се код споменутих слова, према расположивом месту и према утицају унциалног писма из пређашњих деценија, мењају уске форме са широким и округлијим. Тачке, које стоје обично на крајевима хоризонталне цртице у *α*, повећане су у нашем натпису у две цртице; *κ* у нашем натпису изгледа слично истом слову у грчком Cod. Harleianus 5598 (јеванђеље) из 995. г. У истом рукопису, који је само две године старији од нашег натписа, има десна црта код *ν*, на доњем крају, исту дебљину као што *ν* у седмом ретку нашег натписа. Уопште, можемо најбоље утврдити палеографске везе нашег натписа са савременим грчким унциалним алфаветом, ако с њим успоредимо поједина слова у грчком јеванђељу из 980. г. (рукопис 83 збирке Lord Louche у Британском Музеју, факсимиле код Gardthausen-Јагића, Енциклопедија славян. филол., и код Gardthausena, Griechische Paläographie, II, 2. изд., 150—151 и таб. 3); или још боље, јеванђелски текст у споменутом Codex Harleianus 5598 из 995. г. (факсимиле код Montfaucon, Palaeographia graeca, 514, III и код Gardthausen-a, Griechische Paläographie, II, 2. изд., 152 и таб. 3).

Скраћене су или имају *знак* за *скраћивање* у нашем натпису ове речи: *ωτѣца, гѣйна, гѣаго, дѣуѣа, бѣи, шѣцѣ, крѣтѣхѣ*. Већ је Јагић приметио, да код

Inscription vom Jahre 993, Archiv für slav. Philologie, 21, 1899, 543—557. — Йор. Ивановъ, Български старини изъ Македония (1908), 21—26.

¹⁾ Едичије и литература сада код F. Dölgera, Corpus der griech. Urkunden, A, Regesten, I/1, n. 393 и код В. Н. Златарског, История на Българската държава, I, 1 (1918), 319, 325, 335, 441—447, 451—459.

²⁾ В. Н. Златарски, I, 2, 340—341. — Слика код В. Н. Златарског, Geschichte der Bulgaren, I.

³⁾ Златарски, I, 2, 233—234; Намѣрениятъ въ Албания надписъ съ името на българския князь Бориса-Михаила, Slavia, II (1923), 61—91.

⁴⁾ V. Jagić, Archiv f. slav. Philologie, 21, 553—556.

⁵⁾ V. Gardthausen, Griechische Paläographie, 2. Aufl., II, 152, таб. 3; В. Гардтгаузенъ, Греческое письмо IX—X стол., 49—50, таб. IV (Енциклопедія славян. филологій, вып. 3/2).

речи шѣѣца, гѣйна, доѹха и крѣтѣхъ не би требало знака за скраћивање, јер су те речи сасвим исписане. Јагић мисли, да је код шѣѣца, гѣйна и доѹха то учињено због навике и угледања на грчке предлошке, где су ове „свете речи“ (nomina sacra) обично скраћене (ΠΡС, ΥΟΥ, ΠΝΑΤΟΣ); додати би требало још помен sacrum крѣтѣхъ = СТГН. Могли бисмо за наше исписане речи, са абривиационом цртицом, дати и друго тумачење. Имамо примера из грчких рукописа 4.—9. века, где је стављена абривиациона цртица и над потпуно исписана nomina sacra, као ΘΕΟΣ, ΥΙΟΣ, ΚΥΡΙΟΥ и слично.¹⁾ Али ови примери нису баш чести и не мислим да се аутор нашег натписа угледао баш на њих. Неконсеквентност у абривирању иде више на рачун првих почетака употребе словенских слова и речи за епиграфиске и графиске сврхе уопште. Неконсеквентност, коју у погледу абривирања показује Самуилов натпис, види се и из начина абривирања у најстаријим црквенословенским текстовима. Кијевски листићи н. пр., који спадају међу најстарије црквенословенске споменике, имају само четири кратице за света имена. С друге стране, писци црквенословенских споменика не држе се никада строго система грчких текстова у погледу скраћивања „светих имена“, него иду и самосталним путевима, увађајући нове абривиатуре.²⁾ У ред тих нових per contractionem скраћених речи спадају гѣаго и кѣи нашег натписа. За реч кѣи нису грчки текстови давали никакав пример; писац се могао евентуално угледати само на адјективе сакралних речи ΠΝΙΚΟΣ, ΠΝΑΤΙΚΟΣ из πνεύμα или ΟΥΝΙΟΣ из οὐρανός и слично.³⁾ Nomen sacrum је, и као такво скраћује се у грчким и црквенословенским текстовима, и реч Давид (н. пр. ДАВДЪ у Cod. Marianus). Паралелу за реч ДАВДЪ, у деветом ретку нашег натписа, где је у речи изостављено И, а нема ни абривиационе цртице, налазимо у веома раним грчким рукописима (већ из 4. века): ДАΥД, ДΑΥΔ, са абривиационом цртицом или без ње.⁴⁾ Од речи (шѣѣ)ѣ сачуван је на почетку деветог ретка само ѣ са знаком за скраћивање (ѣ), због тога можемо реконструирати реч читати per contractionem шѣѣѣ или шѣѣ, тако да је испало ѣ или тѣ, што би одговарало грчкој контракцији ΠΡΙ. Вероватније је читање шѣѣ, које одговара абривиатури у најстаријим литерарним споменицима.⁵⁾ Нескраћену реч крѣтѣхъ налазимо уз скраћену често и у црквенословенским текстовима, понекад чешће нескраћену него скраћену.⁶⁾

Формални делови Самуиловог натписа јесу ови: 1) инвокација, 2) интитулација са девоџијском формулом, и 3) датум.

Инвокација натписа цара Самуила је двојака, симболичка у облику крста (†) и вербална, речима кѣ нѣа шѣѣца и гѣйна и гѣаго доѹха. Симболичка инвокација, у облику крста, у хришћанским је земљама од 4. века у исправама, литерарним текстовима и натписима, тако проширена и свеопшта, да њена појава не представља на нашем споменику ништа необично. Вербална инвокација удешена је по грчкој ἐν ὀνόματι τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, која се од цара Леона Исавријца (717—741) па све до почетка 12. века, појављивала у византиским царским исправама, а после овог доба и у грчким приватно-правним исправама Јужне Италије, Балкана и Ориента.⁷⁾

Самуилова интитулација уведена је речју азѣ у субјективном говору, обично као и у савременим грчким приватно-правним исправама Јужне Италије.⁸⁾

¹⁾ L. Traube, Nomina sacra, 49—50.

²⁾ Г. Чremoшник, Кратице „Nomina sacra“ у цркл. споменицима, Slavia, IV, 252, 491.

³⁾ Traube, 95, 100, 125; Чremoшник, 254.

⁴⁾ Traube, 104, 105; Чremoшник, 259.

⁵⁾ Чremoшник, 256.

⁶⁾ Чremoшник, 263.

⁷⁾ G. Brandi, Archiv f. Urkundenforschung, I, 33; G. Ferrari, I documenti greci medioevali di diritto privato dell' Italia meridionale (Byzant. Archiv, IV, 1910), 24, 41, 89; Ст. Станојевић, Студије о српској дипломатици, Глас ХС, 71, 74, 75, 104, 105; М. Кос, Дубровачко-српски уговори до средине 13-ог века, Глас. СХХIII, 27.

⁸⁾ Ferrari, 7, 26.

ваних епиграфских споменика на народном језику, ипак је континуитет од натписа цара Самуила до натписа 12—13 века сасвим јасан.

Милко Кос.

RÉSUMÉ.

INSCRIPTION DE L'EMPEREUR SAMUIL.

Le Dr. Milko Kos, professeur de l'Université de Ljubljana, expose sous ce titre ses observations personnelles au sujet de cette ancienne inscription slave du Xe siècle, tant au point de vue de la paléographie que de la forme proprement dite. Comparant ensuite l'invocation, l'intitulation et la façon de dater, telles qu'elles sont dans cette inscription, avec les formules et la composition des inscriptions serbes de Bosnie du XIIe et XIIIe siècle, l'auteur fait ressortir la continuité qui existe entre ladite inscription et les monuments épigraphiques plus récents, en langue serbe populaire, qui se trouvent dans les provinces serbes du nord.
